बिल्लसू स्त्री "बिल्लस्य दर्भपुत्री स्यादिति" शब्दर० उल्लायां प्रस्तुतदर्भपुत्रायां स्त्रियाम्।

बिल्व पु० बिल्व-उत्व्वा०नि०। १ स्वनामख्याते वृक्षे अमरः "श्रीफलः प्रवरस्त्रिलो पाही रूक्षोऽग्निमित्तकृत्। बालः श्लेष्महरो बल्यो बहुरुष्णश्च पाचनः" भावप्र०। "बिल्वं बालं कषायोष्णं पाचनं वह्निदीपनम्। संग्राहि तिक्तकटुकं तीक्ष्णं वातकफापहम्। पक्वं सुगन्धि मधुरं दुर्जरं ग्राहि दोषलम्। फलेषु परिपक्वेषु यो गुणः समुदाहृतः। बिल्वादन्यत्र सर्वेषां बिल्वमामं गुणोत्तरम्। कफवातामपित्तघ्नी ग्राहिणी बिल्वपेशिका" राजवल्लभः। "काञ्जिके संस्थितं बिल्वमग्निसन्दीपनं परम्" इति वैद्यकम्। २ तत्फले न० मेदि०। ३ पलपरिमाणे न० शब्दमाला। तद्वृक्षोत्पत्त्यादिर्यथा "भृगोर्लक्ष्मीश्च या धेनुर्गौरूपा सा गता महीम्। तद्गोमयभवो बिल्वः श्रीश्च तस्मादजायत। "बिल्ववृक्षः प्रियः शम्भोस्तत्र योनिर्भविष्यति। सर्वपुष्पोत्तमः श्रेष्ठो देवाहारो मनोरमः। यच्छेद्यः सर्व्वलोकानां छेदाद्भाग्यः सदा स्त्रियाम्। ये च पापा दुराचाराः श्रीतरोश्छेदकारिणः। ते त्वशीचप्रादिनरके पात्यन्ते ब्रह्मणोदिनम्। सदुःखिता भविष्यन्ति नरा दुष्कुलिनः सदा। तत्र देशे भयं नित्यं चिरं राजा न जीवति। न च द्रव्यपतिः कश्चिद् बिल्ववृक्षस्य छेदकः। क्रियते यत्र विच्छेदः सपुष्पफलिनस्तरोः। अनावृष्टिभयं घोरं तस्मिन् देशे प्रजायते"। अग्निपु० वृक्षधर्मपुराणे १०अ० अस्योत्पत्तिरन्यथोक्ता "लक्ष्म्या शिवाराधनार्थं स्वैकस्तनस्योत्पाटने कृते तुष्टेन शिवेन लक्ष्मीं प्रत्युक्तं यथा "मातः समुद्भवतनये! मा मा छिन्धि स्तनं परम्। यस्ते छिन्नः स्तनो वामो जायतां पुनरेव सः। ज्ञाता ते परमा भक्तिः पूर्णस्तेन मनोरथः। यत्र छिन्नस्तनोभक्त्या मच्छिरोपरि ते शुभे। सोऽस्तु वृक्षः क्षितौ पुण्यो नाम्ना श्रीफल इत्यतः। मूर्त्तिमांस्तव वै भक्तिर्वृक्षः श्रीफलनामकः। त्वत्कीर्त्तये क्षितावास्तां यावच्चन्द्रदिवाकरौ। स तरुर्मम वै लक्ष्मि! परमः सुप्रियो भवेत्। तत्पत्रैश्चैव मे पूजा भविष्यति न चान्यथा। स्वर्णसूत्रप्रवालादि पुष्पाण्यन्यानि च ध्रुवम्। श्रीफलच्छदसेवस्य कर्त्ता नार्हन्ति कोटिकाम्। यथा मे श्रीफलतरुर्यथा लक्ष्मीस्तथा मम। तथा प्रियतमं लक्ष्मि! त्रिपत्रः श्रीफलच्छदः" तत्रैव ११अ०। "धनुः यतस्तस्य पूर्वात् उत्तरं तीर्थमुच्यते। अधो भूमेस्तथा तीर्थमतस्तीर्थत्रयं वसि!। ऊर्द्ध्वपत्रं हरो ज्ञेयः पत्रं वामं विधिः स्वयम्। अहं दक्षिणपत्रञ्च त्रिपत्रदलमित्युत। अस्य छायाच पत्रञ्च लङ्घयेन्न पदा स्पृशेत्। हरते लङ्घनादायुः पदा स्पर्शात् श्रियं हरेत्"। इत्यादिना तन्माहात्म्यमुक्त्वा तत्पत्रहरणविधानादि तत्रोक्तं यथा "पत्रान्तद्वादशीसायमध्याह्नभिन्नकालतः। शाखाभङ्गो न कर्त्तव्यो नैवारोहेत्तथा तरुम्। वरमारुह्य चिनुयाच्च शाखाभङ्गनं क्वचित्। खण्डितैश्च शिवः पूज्यः पत्रैरन्यैश्च खण्डितैः। षण्मासानन्तरं बिल्वपत्रं पर्य्युषितं भवेत्। पूजा एतेन वै देवाः सूर्य्यलम्बोदरौ विना। बिल्ववृक्षवनं यत्र सा तु वाराणसी पुरी।" पञ्च बिल्वद्रुमा यत्र तत्र तिष्ठेत् स्वयं हरिः। सप्त बिल्वद्रुमा यत्र तत्र दुर्गायुतो हरः। एको बिल्वतरुर्यत्र तत्र शम्भुर्मया सह। बिल्ववृक्षा यत्र दश तत्र शम्भुर्गणैः सह। एतान्युक्तानि तीर्थानि देवाः सर्वे मरुद्गणौ। यत्र वाप्यां गृहस्यस्य कोणे ईशाननामके। जायते श्रीफलतरुर्न तत्र विपदः क्वचित्। पूर्वस्यां सुखदः स स्याद्दक्षिणे यममीतिहा। पश्चिमे च प्रजादायी वृक्षो बिल्व उदाहृतः। श्मशाने च नदीतीरे प्रान्तरे वा वनान्तरे। बिल्ववृक्षतलं प्रोक्तं शिवपीठस्थलं समम्। न मध्याह्नक्षणे वृक्षं स्थापयेत् श्रीफलाख्यकम्। दैवाद् यदि प्रजायेत तदा शिववदर्च्चयेत्। चैत्रादिचतुरो मासान् शम्भवे परमात्मने। दत्तं स्याद् बिल्वपत्रैकं सत्यधेनुसमं सुराः। मध्याह्नकाले ये मर्त्या बिल्वं कुर्य्युः प्रदक्षिणम्। तैः सुमेरुर्गिरिवरः कृतएव प्रदक्षिणम्। न छिन्द्यात् श्रीफलतरुं न दहेत् काष्ठमेव च। विना ब्राह्मणयज्ञार्थं पतितो बिल्वविक्रयी। एकबिल्वसमुद्भूतं यो धत्ते मूर्ध्नि मानवः। यमाधिकारो नास्ति स्यात् कृतः पापोपपातकैः। बिल्वपत्रं फलं बीजं भूमौ पतितमीश्वरः। स्वयं गृह्णाति शिरसा वैयर्थ्यभयशङ्कितः। चैत्रादिचतुरो मासान् सिञ्चेद्बिल्वतरुं जलैः। यथा स्निग्धो भवेद्वृक्षस्तथा तत्पितरोऽपि च। चैत्रादिचतुरो मासान् सदा भ्रमति शङ्करः। नवीनबिल्वपत्रार्थी भुक्तिमुक्तिप्रदायकः। कदिद्वानगरे यत्र वैद्यनाथो महेश्वरः। तत्राक्षयो बिल्ववृक्षः स्वर्गवृक्ष उदाहृतः। कामरूपे कामतरुः काश्यामुक्तस्तथादिमः। काञ्चीपुरे पुरः प्रोक्तः श्रीफलोऽक्षयपुण्यदः। तेऽपि तीर्थविशेषाः स्युस्तीर्थेष्वपि सदाऽक्षयाः।" वृत्त मेपु० ११अ०। "तत्फलैस्तत्प्रसूनै-